

Формування та розвиток педагогічної майстерності вчителя засобами самовиховання // Формування та розвиток педагогічної майстерності й творчого потенціалу вчителя як домінантних складових педагогічної дії: теорія і практика. Збірник наукових статей / За загальною редакцією Л. В. Корінної. – Житомир, 2017 р. – С. 22-37.

С. С. Вітвицька
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет
Імені Івана Франка)

Формування та розвиток педагогічної майстерності вчителя засобами самовиховання

У статті аналізуються поняття «педагогічна майстерність», «мистецтво», «компетентність», «компетенція», «професіоналізм», «самовиховання та самоосвіта», «взаємозв'язок», «взаємовплив», «взаємозалежність»; визначаються рівні педагогічної майстерності; характеризуються основні шляхи формування та розвитку педагогічної майстерності засобами самовиховання.

Ключові слова: педагогічна майстерність, компетенція, компетентність, професіоналізм, самовиховання та самоосвіта вчителя.

Актуальність. Інтенсивні інтеграційні та глобалізаційні процеси, стрімкий прогрес науки і техніки, трансформація постіндустріальної суспільної парадигми в інформаційну як провідну тенденцію розвитку сучасного суспільства зумовлюють необхідність кардинальних змін у роботі вчителя.

Постановка проблеми. У контексті зазначеного до пріоритетних завдань педагогічної теорії та практики належить: формування й розвиток педагогічної майстерності, самовиховання та саморозвиток вчителя, його професійна

адаптація в умовах трансформації суспільного устрою; формування його професійної мобільності й конкурентоспроможності та підвищення інтелектуального рівня, загальної та педагогічної культури.

Виклад матеріалу.

Метою цієї статті є аналіз понять: «педагогічна майстерність», «компетенція», «компетентність», «готовність», «професіоналізм» та їх взаємозв'язок. Першим у педагогічну термінологію ввів поняття "майстерність вихователя" і "педагогічна техніка" А. С. Макаренка у своїй статті "Деякі висновки з мого педагогічного досвіду", в якій він підкреслює, що «майстерність вихователя» не є якимось особливим мистецтвом., але це спеціальність, якій треба вчити, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта".

Ідеї А.С. Макаренка застосовував і розвинув В. О. Сухомлинський. У своїх працях "Сто порад вчителю", "Павлиська середня школа", "Як виховати справжню Людину", "Розмова з молодим директором школи" та багатьох інших він велику увагу приділяє творчості та майстерності вчителя в становленні справжньої людини, громадянина, патріота Батьківщини. "Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, - з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [7, с. 420].

Поняття «педагогічна майстерність» тісно пов'язана з поняттям «педагогічне мистецтво». Між цими поняттями існує діалектичний взаємозв'язок. В Українській енциклопедії знаходимо таке означення поняття «мистецтво»: «Мистецтво - одна із форм суспільної свідомості, складова частина духовної культури людства, специфічне практично-духовне освоєння світу». Мистецтво відносять до всіх форм практичної діяльності, коли вона здійснюється вміло, майстерно, вправно не лише в технологічному, але й в естетичному сенсі.

Мистецтво завжди пов'язане з творчістю людини в будь-якій сфері практичної діяльності. Це особливо стосується педагогічної діяльності.

У свій час К. Д. Ушинський неодноразово наголошував, що освітньо-виховна діяльність педагога- передусім творчий процес, вияв мистецтва. Він писав: «Усяка практична діяльність, що прагне задовольнити вищі моральні і взагалі духовні потреби людини, тобто ті потреби, які належать виключно людині і становлять виключно риси її природи, це вже мистецтво. У цьому розумінні педагогіка буде, звичайно, першим, вищим з мистецтв, бо вона прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства її душі і тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина» [9, с. 193].

Майстерність – це довершене уміння в якій-небудь галузі. Великий тлумачний словник сучасної української мови так розкриває сутність слова «майстерний»: «Який достатньо знає свою справу; умілий, досвідчений. Який усе вміє робити. Який відзначається вправністю... Зроблений, виконаний дуже вміло; досконалий» [1, с.504]. Отже, майстерність пов'язана передусім з креативною діяльністю людини. Тому майстром можна назвати лікаря, інженера-конструктора, письменника, куховара, агронома, пілота, скульптора і безліч інших фахівців, які конкретно займаються практичною діяльністю. Але необхідність прояву майстерності на кожному кроці діяльності стосується передусім педагога-вихователя. Бо він має справу з індивідуальностями своїх вихованців. І до кожного з них у процесі спілкування треба виявити творчість, мистецтво дії, педагогічну майстерність.

Педагогічна майстерність виявляється не в теоретичних знаннях, а передусім в умінні їх застосовувати у конкретній діяльності.

Зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, але сутність її в тих якостях і властивостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які й дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо.

Хоча педагогічна майстерність виявляється в діяльності, проте вона не зводиться до неї. Не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь. Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання. Для того щоб здійснювати рефлексивне керівництво розвитком учнів, учитель має бути здатним керувати собою і через себе – всіма компонентами педагогічної діяльності (мета, суб'єкт, об'єкт, засоби, результат)

на підставі зворотного зв'язку: усвідомлення мети діяльності і результатів її досягнення; бачення внутрішньої картини світу дітей і того, як вони сприймають дії педагога; вибір оптимальних засобів впливу і коригування педагогічної позиції на підставі аналізу результатів відповідно до поставлених завдань. Спрямованість на дитину, як прагнення співучасті у її розвитку, дає змогу обрати мету і спонукає до пошуку способів її реалізації – педагогічних технологій і техніки. Усвідомлення мети й результату організованого процесу розвитку зумовлює потребу у знаннях, і тоді сплав гуманістичної спрямованості та професійної компетентності стає міцною підвалиною для саморозвитку педагога, даючи можливість осмислювати суперечності між обраною програмою виховання і реальним процесом її здійснення. Саме це є внутрішнім стимулом самовиховання вчителя, прагненням набутти необхідних умінь, поглибити знання.

Втрата вчителем здатності регулювати педагогічний процес призводить до гальмування гармонійного розвитку його взаємодії з учнями, і тоді з'являється орієнтація лише на зовнішній контроль, а не на самоконтроль, що паралізує органічність у поведінці вчителя.

Отже, майстерність учителя можна розглядати як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату), як вияв творчої активності особистості педагога (характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності). За визначенням академіка І. А. Зязюна, ***педагогічна майстерність** – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.*(5)

До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка. В цьому визначенні слід наголосити на таких особливостях:

- 1) педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, яка здатна до самоорганізації, системотвірним чинником якої є гуманістична спрямованість;
- 2) підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність

(спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується);

3) педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення;

4) техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити творчий потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Усі складники педагогічної майстерності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників.

Отже, щоб учитель діяв творчо, самостійно виважуючи результати своєї діяльності і коригуючи засоби з орієнтацією на мету, він повинен мати творчий потенціал, певні властивості, риси характеру, розвиток яких забезпечить професійний саморозвиток педагога, а через нього — і розвиток учня.

Педагогічна творчість - засіб і одночасно продукт діяльності педагога у подоланні себе вчорашнього, самовдосконалення, сходження до власних ідеалів і цінностей професійної діяльності. Всі охочі до неї залучитися досягають цього постійним прагненням до особистісного розвитку і підвищенням професійної майстерності, неперервною роботою над реалізацією свого природного потенціалу, самоствердженням «Я» завдяки власним зусиллям і діяльності. [7, с. 19]

До структури педагогічної майстерності належить:

Гуманістична спрямованість – найголовніша характеристика майстерності (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації). Гуманістична спрямованість – спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Це вияв світогляду вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів діяльності.

Педагогічна спрямованість особистості кожного вчителя багатоаспектна. Її становлять ціннісні орієнтації: *на себе* – самоствердження (щоб вбачали в мені кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); *на засоби* педагогічного впливу (коли найважливіше для вчителя – програма, заходи, способи їх пред'явлення); *на школяра* (дитячий колектив в актуальних умовах –

адаптація); *на мету* педагогічної діяльності (на допомогу школяреві в розвитку – гуманістична стратегія). Для педагога-майстра провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоствердження, доцільності засобів, врахування потреб вихованців.

Гуманістична спрямованість як надзавдання у повсякденній роботі майстра завжди визначає його конкретні завдання.

Підвалиною педагогічної майстерності є *професійна компетентність*. Знання вчителя звернені, з одного боку, до навчального предмету, який він викладає, а з іншого – до учнів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, вчитель обмірковує його зміст, методику, враховує особливості сприймання учнів певного віку, класу, власні можливості. Отже, зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Розв'язання кожної педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань учителя, які виявляються як єдине ціле.

Знання педагога – не сума, а особистісно забарвлена усвідомлена система ЗУН, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. Головне в житті не саме знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд.

Майстерність педагога – в «олюднюванні», натхненності знання, яке не переноситься з книжок в аудиторію, а подається як власний погляд на світ. На ґрунті професійних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є основою щодо дій і вчинків учителя. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують їх систематичного поповнення. Слід зауважити, що складність

набуття професійної компетентності педагогом полягає і в тому, що професійні знання мають формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування.

Проте швидкість набуття майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Справді, студентів, який добре вчиться в педагогічному навчальному закладі, не завжди легко на педагогічній практиці в школі. Потрібні індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності.

Отже, третім елементом у структурі педагогічної майстерності є *здібності до педагогічної діяльності*. Вони залежать від особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності. Аналіз педагогічних здібностей здійснено у багатьох фундаментальних дослідженнях.

Генеральна здібність, що об'єднує всі провідні, на нашу думку, найточніше визначена В. Сухомлинським. Це чутливість до людини, яка зростає, до особистості, яка формується. Спираючись на дослідження, можна виокремити такі шість провідних здібностей до педагогічної діяльності:

1) комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування;

2) перцептивні здібності – професійна проникливість, пильність, педагогічн інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину, динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість;

3) організаторські, конструктивні, гностичні здібності;

4) емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішні) чинників, що провокують емоційний зрив;

5) оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на позитивні якості;

б) креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

Здібності до педагогічної діяльності можна оцінити залежно від того, як легко і швидко оволодіває педагог своєю професійною діяльністю.

А. С. Макаренко, І. А. Зязюн вважали обов'язковим компонентом педагогічної майстерності – оволодіння *педагогічною технікою*, що розглядалась ними як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й увагою) і прийоми впливу на інших (вербальними й невербальними засобами).

Відповідно до мети використання педагогічну техніку умовно поділяють на зовнішню і внутрішню. Внутрішня техніка – створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття. Зовнішня техніка - втілення внутрішнього переживання вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці. «Я впевнений, що у майбутніх педагогічних вузах обов'язково буде викладання і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, і володіння своїм обличчям, і без такої роботи я не уявляю собі роботи вихователя. Наші педагогічні вузи повинні рішуче перебудувати свої програми. Вони повинні готувати добре підготовлених, грамотних педагогів-техніків». (З с. 399).

Елементи педагогічної майстерності дають змогу з'ясувати системність цього явища в педагогічній діяльності. Високий рівень майстерності надає нової якості всій роботі педагога: формується професійна позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморуху;

високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задумові. На думку вчених (А. С. Макаренка, І. А. Зязюна та ін.) критеріями майстерності педагога є: доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність у виборі засобів, творчість (за змістом діяльності). [3, 29]

На думку вчених (Н. В. Кузьміна) вчитель може оволодіти різними рівнями педагогічної майстерності.

Елементарний рівень. У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання. Проте через брак спрямованості на розвиток учня, техніки організації діалогу продуктивність його навчально-виховної діяльності є невисокою.

Базовий рівень. Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні Дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано навчально-виховний процес на уроці. Цього рівня, як правило, досягають наприкінці навчання у вищому навчальному закладі.

Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Педагог самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

У сучасній освіті реалізується Компетентнісний підхід щодо оцінки професійного зростання педагога. Компетентнісний підхід – це орієнтація на єдині вимоги до освітніх стандартів у Європі. Якщо донедавна поняття

«компетентність» та «компетенція» у вітчизняній педагогіці іноді вживались як синоніми, то на даний час зміст цих понять розмежовано. Взаємозв'язок понять «компетентність», «компетенція», «готовність», «майстерність», «професіоналізм», на нашу думку, стосовно педагога має такий вигляд: компетенція → компетентність → готовність → майстерність → професіоналізм (2).

Компетенція може розглядатися як коло питань в яких має бути обізнана особа, як коло повноважень, як досвід, інформаційний ресурс, у певній галузі знань, соціальна задана вимога підготувати особу для певної сфери діяльності. Компетенція поняття вужче, ніж компетентність. І ключові компетентності містять в собі низку компетенцій. Готовність до педагогічної діяльності включає в себе педагогічну спрямованість, педагогічні здібності і низку компетентностей (педагогічну, фахову, методичну, життєву тощо). Педагогічна майстерність – це результат досвіду та інтенсивної роботи кожного педагога. Це вищий рівень педагогічної діяльності.

У визначенні професіоналізму є декілька підходів: діяльнісний (Н.В. Кузьміна), особистісний (А. О. Деркач) і мішаний комплексний підхід (Є. І. Рогов), який на нашу думку є більш ґрунтовно визначає цей феномен. Педагогічний професіоналізм, з нашого погляду, є інтегративною властивістю особистості, яка сформована в результаті інтенсивної діяльності і поєднує в собі професіоналізм знань, професіоналізм спілкування і професіоналізм самоудосконалення. Професіонал – це педагог для якого обрана професія є змістом життя, його здібності, нахили, ціннісні орієнтири відповідають вимогам цієї професії, який володіє глибинними знаннями і сучасними засобами вирішення професійних завдань, забезпечує сталу продуктивну діяльність.

Основними шляхами формування педагогічної майстерності є:

1. Самовиховання загальної та педагогічної культури.
2. Засвоєння професійних знань, вмінь, навичок.
3. Громадська активність.
4. Педагогічна практика, вивчення передового педагогічного досвіду.

Здібності до педагогічної діяльності можна оцінити залежно від того, як швидко йде професійне навчання.

Ще один елемент педагогічної майстерності – *педагогічна техніка* як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними й невербальними засобами).

Відповідно до мети використання педагогічну техніку умовно поділяють на зовнішню! внутрішню. Внутрішня техніка – створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття. Зовнішня техніка – втілення внутрішнього переживання вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

Елементи педагогічної майстерності дають змогу з'ясувати системність цього явища-в педагогічній діяльності. Високий рівень майстерності надає нової якості всій роботі педагога: формується професійна позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморуху; високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задумові.

Набуття професійної компетентності полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування.

Проте швидкість набуття майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Справді, студентові, який добре вчиться в педагогічному навчальному закладі, не завжди легко на педагогічній практиці в школі. Є індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності.

Отже, третім елементом у структурі педагогічної майстерності є *здібності до педагогічної діяльності*. Вони залежать від особливостей перебігу і психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності. Аналіз педагогічних здібностей здійснено у багатьох фундаментальних дослідженнях.

Генеральна здібність, що об'єднує всі провідні, на нашу думку, найточніше визначена Н. Кузьміною. Це чутливість до людини, яка зростає, до особистості, яка формується. Спираючись на дослідження, можна виокремити такі шість провідних здібностей до педагогічної діяльності:

1) комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування;

2) перцептивні здібності – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину;

3) динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість;

4) емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив;

5) оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на позитивні якості;

6) креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

У сучасній освіті реалізується Компетентнісний підхід щодо оцінки професійного зростання педагога. Компетентнісний підхід – це орієнтація на

єдині вимоги до освітніх стандартів у Європі. Якщо донедавна поняття «компетентність» та «компетенція» у вітчизняній педагогіці іноді вживались як синоніми, то на даний час зміст цих понять розмежовано. Взаємозв'язок понять «компетентність», «компетенція», «готовність», «майстерність», «професіоналізм», на нашу думку, стосовно педагога має такий вигляд: компетенція → компетентність → готовність → майстерність → професіоналізм. (Вітвицька С. С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти. Монографія – Житомир: «Полісся», 2015. – 416 с.)

Компетенція може розглядатися як коло питань в яких має бути обізнана особа, як коло повноважень, як досвід, інформаційний ресурс, у певній галузі знань, соціальна задана вимога підготувати особу для певної сфери діяльності. Компетенція поняття вужче, ніж компетентність. І ключові компетентності містять в собі низку компетенцій. Готовність до педагогічної діяльності включає в себе педагогічну спрямованість, педагогічні здібності і низку компетентностей (педагогічну, фахову, методичну, життєву тощо). Педагогічна майстерність – це результат досвіду та інтенсивної роботи кожного педагога. Це вищий рівень педагогічної діяльності.

У визначенні професіоналізму є декілька підходів: діяльнісний (Н. В. Кузьміна), особистісний (А. О. Деркач) і мішаний комплексний підхід (Є. І. Рогов), який на нашу думку є більш ґрунтовно визначає цей феномен. Педагогічний професіоналізм, з нашого погляду, є інтегративною властивістю особистості, яка сформована в результаті інтенсивної діяльності і поєднує в собі професіоналізм знань, професіоналізм спілкування і професіоналізм самоудосконалення. Професіонал – це педагог для якого обрана професія є змістом життя, його здібності, нахили, ціннісні орієнтири відповідають вимогам цієї професії, який володіє глибинними знаннями і сучасними засобами вирішення професійних завдань, забезпечує сталу продуктивну діяльність.

Основним шляхом професійного зростання вчителя є самовиховання.

Самовиховання – це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети.

Для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття і збереження професіоналізму. Це цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли майбутній учитель з об'єкта виховного впливу («Я – студент, хай мене вчать») перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності («Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього»): самостійно обирає мету самовдосконалення, постійно аналізує здобутки професійного зростання, займається самоосвітою. Без такої роботи розвитку власної майстерності не уявляли собі навіть найталановитіші педагоги. А. С. Макаренко неодноразово наголошував: «Майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам працюватиме»; «Кожен з вас, молодих педагогів, буде неодмінно майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він оволодіває майстерністю, – залежить від власної наполегливості». (3).

Самовиховання вчителя починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала і реальними можливостями.

Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». Це можливо в тому разі, якщо у майбутнього вчителя є професійний ідеал і здатність до самопізнання.

Самопізнання як процес цілеспрямованого отримання інформації про розвиток якостей своєї особистості – складна психологічна дія, якої треба спеціально вчитися. «Пізнай себе – і ти пізнаєш світ», – стверджували давні філософи, підкреслюючи важливість і складність цього процесу.

Пізнання себе відбувається в процесі самостереження, самоаналізу, самооцінювання, самопрогнозування.

Самоаналіз – аналіз свого внутрішнього світу, своєї діяльності; полягає у зіставленні того, що планувалося, з тим, що зроблено або могло бути зроблено, у виокремленні певних рис. якостей для докладного вивчення. Здійснюючи самоаналіз, майбутній учитель критично оцінює себе: аналізує успіхи спілкування на практиці в школі, бере до уваги свій попередній досвід, дивиться на себе очима своїх колег, викладачів. Зіставлення різних позицій щодо окремих якостей особистості і професійної позиції в цілому (ставлення

до людини, відповідальність, ініціативність, здатність впливати на інших тощо), дає уявлення про реальну картину розвитку, яку слід сприймати неупереджено.

На підставі самоаналізу формується *самооцінка* як компонент самосвідомості, що містить поряд із знанням про себе оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Важливою є вимога до самооцінки – її адекватність реальному рівневі розвитку. Небажана як завищена, так і занижена самооцінка. Крім здійснення аналізу й оцінки, слід уявити себе в певних ситуаціях діяльності, розробляючи можливі варіанти поведінки, а також передбачаючи можливий ефект діяльності. Таке самопрогнозування як відображення у свідомості «Я – у майбутньому» доповнює картину самопізнання характеристикою особистості з урахуванням життєвих планів.

Отже, початок самовиховання вчителя можливий за умови прийняття вимог до професії вчителя, самоствердження у цій професії та потреби у постійному самовдосконаленні. Професійний ідеал у зіставленні з розумінням своїх можливостей спонукатиме його до вдосконалення. Обмірковуючи свій шлях до ідеалу, вчитель має аналізувати поелементно реалії життя, обираючи для активного впливу ті риси професійного обличчя, які потребують розвитку. рису в собі і відчувати своє ставлення до поведінки, обтяженої невпевненістю. Самопрогнозування, як вироблення установки на самозміну, накреслить вчителю картину змін поведінки і ставлення. Все це в комплексі може бути поштовхом до послідовної роботи над собою: пошуку шляхів, засобів самовиховання та організації досвіду опанування різними прийомами подолання негативного стану.

Зрозуміло, що самовиховання не є єдиним шляхом, але, з нашого погляду, це один із основних засобів професійного зростання.

Отже, оволодіння вчителем педагогічною майстерністю – необхідний тривалий творчий процес, який ґрунтується на таких закономірностях: зумовленість потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства; стратегічними завданнями інтеграції освіти до європейського

освітнього простору та модернізації освіти в Україні; відповідність змісту і форм підготовки вчителя сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і педагогічної практики.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Т. Бусел. – К.: Перун, 2009. – 1736 с.
2. Вітвицька С.С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти. Монографія – Житомир: «Полісся», 2015. – 416 с.
3. А. С. Макаренко О воспитании. – М.: Издательство политич. литература, 1990. – 415 с.
4. Педагогічна майстерність учителя: Навч. посіб. / За ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. – Вид. 2-е, випр.. і доп. – Харків: «ОВС», 2006. – 224 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища школа. – 2008. – 376 с.
6. Пилипчук В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання. – К. 2007. – С. 127-140.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / Вибрані твори: В 5т. – К.: радянська школа, 1966. – Т. 2. – С. 420.
8. Тищук Л. І. Творчість як умова особистого розвитку і підвищення рівня професійної майстерності педагога // Обдарована дитина. – 2008. – № 6 – С.19-25.
9. Ушинський К. Д. Людина, як предмет виховання // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1983.